

СУТНІСТЬ ПРОФЕСОНАЛІЗМУ ТА ГОЛОВНІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМЦЯ

*Путінцев Анатолій Васильович,
кандидат економічних наук, доцент
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

Постановка проблеми. Українська держава пов'язує свій подальший розвиток із соціально орієнтованою ринковою економікою, яка функціонує на засадах конкуренції та підприємливості, співіснуванні різноманітних форм власності. Стратегічні орієнтири господарювання вимагають сформованості у населення країни адекватної системи цінностей, економічних знань та умінь, особистісних якостей, а саме: здатності приймати виважені економічні рішення та брати на себе відповідальність за них, здатність до ділового ризику тощо.

Сучасне суспільство потребує активних, діяльних людей, професіоналів своєї справи. Підприємець здійснює свою діяльність на професійному рівні, досягаючи професійної майстерності, дотримуючись професійної етики, професійних ціннісних орієнтацій. Професійний підприємець розвиває свою особистість засобами професії, прагне внести творчий вклад до професії, викликати інтерес суспільства до результатів своєї діяльності, сприяє підвищенню престижу своєї професії у суспільстві, гнучко враховує нові запити суспільства до професії [1, с. 184 – 185].

Аналіз досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні аспекти підготовки студентів до підприємницької діяльності, зокрема розвиток підприємницької культури та якостей підприємця досліджували В. В. Дрижак, Д. О. Закатнов, С. В. Мельник, Н. О. Пасічник, Н. А. Побірченко, О. В. Тополь та інші дослідники.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури розглянути сутність професіоналізму та головні якості сучасного підприємця.

Виклад основного матеріалу. Одним з основоположних принципів підприємницької діяльності є принцип професіоналізму. Професіоналізм являє собою глибоке та всебічне знання і володіння практичними навичками в певній галузі суспільної та приватної діяльності, наявності професійної освіти, навичок у роботі, вивченні і оволодінні передового досвіду.

Професіоналізм у підприємстві – це передусім здатність підприємця, групи підприємців, визначати, з урахуванням умов і реальних можливостей, найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними завдань у межах своїх можливостей та компетенції [2, с. 40 – 45].

Принцип професіоналізму полягає в тому, що підприємець виконує свої обов'язки на професійній основі. Професіоналізм людини-підприємця покликаний забезпечити якісне виконання обов'язків, постійну готовність до підготовки та реалізації рішень і складних завдань, можливість підвищення своєї кваліфікації тощо.

Реалізація принципу професіоналізму, в першу чергу, потребує постійного професійного розвитку осіб підприємницької діяльності, що має забезпечуватися активним функціонуванням, високим ступенем організації та системою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації в реальних умовах на практиці. У професійному розвитку підприємців важливо максимально використовувати практику економічної діяльності. Постановка перед особою-підприємцем нових, більш складних завдань, моделювання ситуацій, що вимагатимуть від нього прийняття самостійних, у тому числі інноваційних рішень, матеріальне стимулювання поліпшення якості праці спонукатимуть особу до збагачення своїх професійних умінь, навичок і здібностей до формування потреби в професійному зростанні. Уміння, навички та знання, здобуті та збагачені в процесі практичної діяльності, стають важливою передумовою для підприємницької кар'єри.

Сучасні уявлення про професіоналізм, які будуються на засадах особистісно-діяльнісної парадигми, компетентнісного підходу, є тією концептуальною базою, яка дає поштовх до побудови ефективної індивідуальної професіоналізації в системі управління підприємницькою діяльністю [3]. Основними елементами та складовими механізми оцінки професійності підприємця є такі: соціально обумовлені риси (цілеспрямованість, морально-етичні якості, ставлення до роботи, мотивація праці); ознаки кваліфікації (знання, навички, вміння та звички, отримані підприємцем у процесі навчання та роботи); психологічні особливості особи-підприємця (пам'ять, воля, почуття, відчуття тощо); сукупність органічних рис (тип нервової системи, темперамент, характер, емоційно-вольова сфера, здібності).

Професійні та ділові якості людини-підприємця можуть визначатися з урахуванням таких критеріїв: особистісний (активність, комунікація, мотивація, вміння приймати правильні рішення); інтелектуальний (компетентність, аналітична складова мислення); діловий, пов'язаний з особливостями нервової системи (працездатність, стійкість до стресів) [4, с. 38 – 44]. У кожному випадку визначення цих якостей залежить від вибору сфери діяльності підприємця; ситуацій, що виникають у повсякденній роботі у тій чи іншій сфері; конфліктів; мотивації до зміни галузі підприємництва; інновацій, що пов'язані зі змінами характеристик трудового середовища; змісту, форм і методів набуття відповідних знань і навичок професії підприємця; їхніх професійно-кваліфікаційних характеристик.

Окремим блоком для оцінки ділових і професійних рис підприємця має бути аналіз специфічної професійної компетентності людини-підприємця. Політична компетентність та моральна легітимність передбачає розуміння природи основних суспільних функцій та організаційної структури сучасних держав, принципів та форм демократії, характеру взаємодії між різними гілками влади, ролі політичних партій в житті суспільства та економічних процесах в країні та її межах.

Правова (юридична) компетентність підприємців формується в процесі базової професійної підготовки, що стосується основних галузей права та ґрунтується на навичках її професійного застосування в різних сферах економічної діяльності. Економічна компетентність диференціюється в залежності від спеціалізації підприємця і має включати оцінку здатності застосовувати різні типи аналізу основних економічних концепцій.

Соціологічна компетентність пов'язана з усвідомленням людиною-підприємцем концепції соціальної структури сучасного суспільства, її динаміки та впливу на політичні та соціально-економічні процеси. Психолого-педагогічна компетентність є підставою для ефективних комунікаційних контактів, коли необхідно розуміти людей, їхні інтереси, мотиви та наміри, знаходити до них індивідуальний підхід.

Управлінська компетентність включає знання методів управління, ціннісно-орієнтаційне регулювання, комплексне управління трудовою мотивацією, розвиток творчого потенціалу тощо [3]. Крім того, надзвичайно широке коло різнопланових повноважень і практичних завдань вирішується за допомогою технологічних функцій. Головні серед них – контрольно-аналітичні, організаційно-управлінські та інформаційно-комунікаційні. Кожен з них має свої цільові орієнтири, принципи і певні набори соціальних технологій, накопичених практичним досвідом, які забезпечують успішну реалізацію завдань у різних типових економічних ситуаціях. Оволодіння такими знаннями та вміннями має

бути суттєвим для базової професійної підготовки сучасних підприємців і відповідати вимогам до якостей осіб підприємницької діяльності.

Формування професіоналізму виступає як процес проходження психофізіологічних особистісних змін, які відбуваються під час тривалого виконання людиною різноманітних обов'язків, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень вирішення складних професійних завдань в особливих умовах [2, с. 40 – 45]. У науці і практичній діяльності закріпилася особистісно-діяльнісна парадигма професіоналізму, яка базується на системних уявленнях про становлення особистості в професійній діяльності. Професійна спроможність виникає завдяки інтегруванню всієї багаторівневої структури особистості з її вродженими та набутими здібностями, якостями у трудовий процес, професійне середовище і проявляється у відповідних способах діяльності, поведінкових характеристиках, які дістали назву компетенцій [5, с. 90 – 92].

На сьогодні в Україні існує низка нормативних моделей, які певною мірою враховують особистісний чинник професійної діяльності. Це, передусім, професіограма – емпірично обґрунтована характеристика особливостей певного виду трудової діяльності, яка містить відповідні вимоги до працівника. Структура професіограми включає морфологічний опис діяльності, психограму та соціограму [6, с. 6 – 11].

Інша модель, професійно-кваліфікаційна характеристика, що практично не оперує вимірюваними показниками професійної спроможності і з погляду оцінювання професійної придатності більшою мірою спирається на освітній стандарт. На особливу увагу заслуговує освітньо-кваліфікаційна характеристика, яка ґрунтується на первинному моделюванні професійної спроможності працівника і містить комплекс вимірюваних якостей, які формуються на етапі професійного навчання [6, с. 12 – 15].

За словами А.К. Маркової, особистість людини зазвичай позитивно впливає на вибір професії, на хід професійної адаптації, підтримує професійну майстерність, стимулює професійну творчість, спонукає до зміни професії, оберігає від професійного старіння і деформації [7]. І, навпаки, професійні якості людини у міру становлення починають зворотно впливати на особистість. Наприклад, успіхи у професії стимулюють особистісний розвиток.

Становлення людини як професіонала тісно пов'язано з його розвитком як особистості. Професіоналізація відбувається у взаємозв'язку із соціалізацією. Особистісний простір ширший професійного й істотно впливає на нього. Водночас, особистість може і перешкоджати становленню професіонала в людині (відсутність працьовитості, загальнолюдських здібностей тощо).

Становлення професіонала завжди несе на собі відбиток індивідуальності. Кожен з кроків просування до професіоналізму різні люди проживають по-своєму: по-різному пристосовуються до професії, неоднаково виражають себе в професії, різною мірою прагнуть і готові до професійної майстерності та творчості. Відповідно вирізняються поєднання професійно важливих якостей (мотиваційних спонукань, техніки професійного мислення, видів здібностей), утворюючи неповторні індивідуальні особистісні профілі професійно важливих якостей [1, с. 185].

Розуміння властивостей і якостей, які необхідні для успішного виконання професійної діяльності, тобто професійно важливих якостей, міститься у професійній самосвідомості. Для різних професій ці якості будуть різними, але міра їх усвідомлення робить помітний вплив на вибір завдань, на хід виконання діяльності, на впевненість у собі. Професійна самосвідомість включає характеристики людини, які визначають успішність її професійної діяльності. [1, с. 186]. На нашу думку, для успішного оволодіння і здійснення діяльності особливе значення має не стільки рівень вираженості окремих професійно важливих властивостей особистості, скільки характер взаємозв'язку між ними.

Слово «професіоналізм» походить від слова «професія». Вже навіть на цьому рівні визначення етимології слова з'ясовується, що воно вказує на певний рівень спеціалізації людини у роботі за обраним фахом. Дуже щільно до поняття «професіоналізму» наближається поняття «компетентність».

Поняття соціально-професійної компетентності як фундаментальної і інтегральної особової якості що вивчається, є цілісною структурою, заснованою на знаннях і особистому досвіді, придбаних в процесі навчання, і спрямовану на самостійну учбово-пізнавальну, соціальну і професійну діяльність. При побудові моделі формування соціально-професійної компетентності слід спиратися на системний і структурний підходи, які дозволять розглянути елементи і частини в єдності, у взаємодії її компонентів і структурних складових. Ключовими елементами структури і змісту соціально-професійної компетентності (СПК) виступають складові блоки: особовий, соціальний і професійний, і провідні компоненти: мотиваційно-ціннісний, учбово-пізнавальний, операційно-діяльний, стосунки, що склалися відповідно до особи, до життя в суспільстві і професійній діяльності.

Як бачимо, професіоналізм включає у себе компетентність як складову частину, тому що компетентність – це тип організації знань, який дозволяє ефективно діяти. Ні про свідомість діяльності, чи усвідомлення її наслідків, ні тим більше про етику діяльності тут не йдеться. Відповідно, у кожній професії формується певне підґрунтя для розвитку професіоналізму та професійних відносин [3]. І підприємництво не є виключенням.

Утім, професіоналізм є більш широким поняттям. Його можна окреслити як особливий тип поведінки, властивий людині, яка займається тією чи іншою справою. Серед усіх якостей, якими наділена людина, кілька можна назвати рисами професіонала [8]:

- 1) ефективність результату діяльності;
- 2) володіння спеціальними знаннями та вміннями;
- 3) здатність до творчості (креативність);
- 4) відповідальність за свою діяльність;
- 5) свідомість діяльності;
- 6) наявність певної професійної етики.

Існують й інші теорії підприємництва, згідно з якими від поняття «професіоналізм» невід'ємним є поняття «успіх». Тому професіоналізм підприємця, деякі науковці, вивчають на підґрунті успіху.

Згідно з теорією підприємництва, на успіх впливає багато чинників. Так, зокрема, на думку деяких дослідників, для підприємницької діяльності необхідно мати, по-перше, підприємницькі риси, а по-друге – ідею. О. Романовський вважає, що для успішного підприємця необхідні такі складові: талановитий та належним чином підготовлений підприємець + першокласна команда менеджерів + чудова можливість на ринку [9]. І Тимошенко називає умовою успішної підприємницької діяльності виживання, результативність і ефективність, виробництво і практичну реалізацію [10]. Та все ж найбільш значущим компонентом успіху у цьому контексті слід вважати наявність унікальних здібностей, досвіду та компетентності особистості підприємця, які дозволяють вирішувати актуальні нестандартні завдання для досягнення загальної мети підприємницької діяльності.

Відповідно до первинних посад, які у своїй діяльності може обіймати підприємець, він має виконувати такі функції: планову, організаційну, управлінську, контрольну, аналітичну. Типові завдання діяльності, притаманні відповідним функціям підприємця, та у більшості обов'язкові для їх виконання, вміння.

Професіоналізм підприємця має забезпечувати опанування системи вмінь розв'язувати певні типові завдання в підприємницькій діяльності, в процесі здійснення різноманітних виробничих функцій. Професіоналізм характеризує властивість деяких людей-підприємців виконувати свою роботу на високому рівні – систематично, ефективно і надійно. Людина може придбати професіоналізм в результаті спеціальної підготовки і тривалого досвіду роботи, а може і не придбати професіоналізму, а лише «значитися» професіоналом. Для придбання професіоналізму потрібні відповідні здібності, бажання і характер, готовність постійно вчитися і удосконалювати свою майстерність.

Основою основ професійних здібностей майбутніх підприємців також є творчий підхід (креативність). У психологічному словнику креативність має таке визначення: «Творчі можливості (здібності) людини, які можуть бути виявленими в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість в цілому або її окремі риси, продукти діяльності, процес їхнього створення» [11, с. 192]. На нашу думку, розвиток креативності у майбутніх підприємців може характеризуватися такими ознаками (класифікація Л. Єрмолаєвої-Томиної) [12]:

- 1) відкритість досвіду, чутливість до нових проблем;
- 2) широта категоризації, віддаленість асоціацій, широта асоціативного ряду;
- 3) швидкість мислення, здатність переходити достатньо швидко від однієї категорії до іншої, від одного способу рішення до іншого;
- 4) оригінальність мислення, самостійність, незвичність, дотепність рішення [13, с. 27 – 28].

У цілісній особистості креативність тісно пов'язана з іншими аспектами людської індивідуальності – специфікою пізнавальних процесів й особистісних рис. Виявлення характеру цих взаємозв'язків дуже важливо при вирішенні навчально-педагогічних ситуацій у процесі формування професійних якостей у майбутніх маркетологів [14].

Отже, важливими для професійної діяльності підприємця є і такі якості: концептуальність – здатність представляти діяльність фірми в цілому та адаптувати її до мінливих умов, володіння навичками стратегічного планування та вмінням масштабного мислення; оперативність – передбачає вміння вирішувати нестандартні проблеми та кваліфікацію, а також рівень рішень, що приймаються і вміння вибрати найоптимальніший варіант з кількох альтернатив; аналітичність – вміння застосовувати наукові методи аналізу, насамперед кількісного, діагностувати проблему та визначати альтернативне рішення перед внесенням коректив до плану діяльності; здатність до адміністративних рішень, що передбачає набуття навичок вирішення організаційних та процедурних питань; комунікативність – вміння передавати свої ідеї та розробки як усно, так і письмово; та комунікабельність – здатність працювати з людьми, будувати стосунки у спілкуванні як всередині фірми, так і за її межами [14].

Поняття професіоналізму не обмежується характеристиками висококваліфікованої праці; це і особливий світогляд людини. Ми згодні з Є.О. Климовим, який вважає необхідним розглядати професіоналізм «не просто як деякий високий рівень знань, умінь і результатів людини в цій області діяльності, а як певну системну організацію свідомості, психіки людини» [15, с. 387].

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз різних поглядів на проблему формування професіоналізму майбутнього підприємця дав можливість зробити висновок про те, що в дослідженнях різних авторів різних часів та країн немає єдиної точки зору при визначенні поняття професіоналізму та визначення його цілісної структури. Узагальнивши існуючі думки вчених щодо цього поняття, було зроблено висновок, що «професіоналізм підприємця» – це особлива властивість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну професійну підприємницьку діяльність в найрізноманітніших умовах. При цьому під професійною підприємницькою діяльністю розуміється складна діяльність, яка з'являється перед людиною як конституюваний спосіб виконання будь-чого, який має нормативно встановлений характер. Підприємницька діяльність є об'єктивно складною, тому вона важка для освоєння, вимагає тривалого періоду теоретичного і практичного навчання. У понятті «професіоналізм» відбивається така міра оволодіння людиною психологічною структурою професійної діяльності, яка відповідає існуючим в суспільстві стандартам і об'єктивним вимогам. Професіоналізм розглядається як інтегральна характеристика людини-професіонала (як індивіда, особи, суб'єкта підприємницької діяльності і індивідуальності), що проявляється в діяльності і спілкуванні.

У подальших дослідженнях буде розроблено механізм підприємницького становлення особистості в умовах ринкової економіки; теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні засади професійного навчання студентів і педагогічні умови підготовки студентської молоді до підприємницької діяльності у вищих навчальних закладах.

Резюме. У статті доведено, що підприємництво є базою національної економіки, а ефективна підприємницька освіта – фундаментом економічного розвитку демократичного суспільства. Проаналізовано особливості формування підходів до розвитку професіоналізму та якостей сучасного підприємця. **Ключові слова:** професіоналізм, підприємництво, підприємницька діяльність, професіоналізм підприємця, якості сучасного підприємця.

Резюме. В статье доказано, что предпринимательство является базой национальной экономики, а эффективное предпринимательское образование – фундаментом экономического развития демократического общества. Проанализированы особенности формирования подходов к развитию профессионализма и качества современного предпринимателя. **Ключевые слова:** профессионализм, предпринимательство, предпринимательская деятельность, профессионализм предпринимателя, качества современного предпринимателя.

Summary. It is well-proven in the article, that an enterprise is the base of national economy, and effective enterprise education - by foundation of economic development of democratic society. Analysed to the feature of forming of going near development of professionalism and qualities of modern businessman. **Keywords:** professionalism, enterprise, entrepreneurial activity, professionalism of businessman, qualities of modern businessman.

Література

1. Дідик Н. М. Визначення поняття «Професійно значущі характеристики» / Н. М. Дідик // Проблеми сучасної психології, 2009. – № 6. – С. 184 – 194.
2. Дружилов С. А. Становление профессионализма как процесс формирования концептуальной модели профессиональной деятельности / С. А. Дружилов // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 6. – С. 40 – 45.
3. Державний службовець в Україні (пошук моделі) / [Н. Нижник, В. Цветков, Г. Леліков та ін.]. – К.: ІнЮре, 1998. – 272 с.
4. Вишневський А. Застосування моделі та профілів компетентності для управління персоналом в системі державної служби / А. Вишневський, О. Хмельницька // Вісн. держ. служби України. – 2004. – № 4. – С. 38 – 44.
5. Снопко Н. М. Теоретические аспекты концепции компетентной деятельности менеджера / Н. М. Снопко // Актуальные проблемы современной науки. – 2005. – № 4. – С. 90 – 92.
6. Овчарук О. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. Овчарук]. – К.: К. І. С., 2004. – С. 6 – 15.
7. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Директмедиа Паблшинг, 2001. – 360 с.

8. Гейзерська Р. А. Формування професійно значущих якостей майбутніх магістрів економічного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / Гейзерська Раїса Анатоліївна. – Донецьк, 2008. – 254 с.
9. Пен Цзюнь Развитие личностных качеств руководителя учреждений / Пен Цзюнь: магистерская работа по специальности: 7.020.105. – ЛНУ им. Тараса Шевченко. – 2009. – 135с.
10. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем. сост. Ю. Н. Давыдова]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с. – (Социологическая мысль Запада).
11. Современный психологический словарь / [под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко]. – СПб.: Biblio, 2007. – 816 с.
12. Ермолаева-Томина Л. Б. Опыт экспериментального изучения творческих способностей / Ермолаева-Томина Л. Б. // Вопросы психологии. – 1977. – № 4. – С. 74 – 78.
13. Морозов А. В. Формирование креативности преподавателя высшей школы в системе непрерывного образования: дис. ... доктора пед. Наук: 13.00.08. / А. В. Морозов. – М., 2004. – 445 с.
14. Кубанов Р. А. Характеристика якостей конкурентноздатної особистості майбутнього маркетолога та особливості їх формування в навчальному процесі ВНЗ / Руслан Анатолійович Кубанов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – №13 (224), Ч. II. – С. 178 – 184.